

ISSN 0350–185X

UDK 808

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
И
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

књ. LXXV, св. 1

Уређивачки одбор:

*др Јасна Влајић-Појовић, др Рајна Драгићевић, др Најда Иванова,
др Владан Јовановић, др Александар Лома, др Алина Маслова,
др Софија Милорадовић, др Мирослав Николић, др Слободан Павловић,
др Предраг Пијер, др Слободан Ремейић, др Живојин Сијанојчић,
др Јелица Сијојановић, др Срејто Танасић, др Зузана Тојолињска,
др Анађолиј Турилов, др Викјор Фридман*

Главни уредник
Рајна Драгићевић

БЕОГРАД
2019

МИЛИВОЈ Б. АЛАНОВИЋ*

Универзитет у Новом Саду

Филозофски факултет

Одсек за српски језик и лингвистику

ГРАМАТИКА СИНТАКСИЧКЕ КОРЕФЕРЕНЦИЈАЛНОСТИ**

Како су појмови семантичке и синтаксичке кореференцијалности у појмовно-терминолошком и теоријском смислу одавно познати лингвистичкој јавности, учинило нам се подесним, и сврсисходним, указати на начине на које се потоњи тип везе међу граматичким јединицама у реченици материјализује. У овом раду смо скренули пажњу на језику иманентне механизме којима се непосредно сигнализира да се две форме, не нужно различите, повезују са истим значењем, односно истом семантичком улогом, за шта је непосредно одговорна – једнака пропозициона функција коју остварују.

Кључне речи: српски језик, синтакса, семантика, кореференцијалност

1. Увод

Премда се на први поглед може учинити необичним да се у наслову, али и не само у њему, у непосредном контакту нађу појмови граматике и синтаксе, сасвим је очигледно да се под оним првим мисли на принципе устројавања језичких јединица, док се оним другим управо идентификује ниво на ком дате језичке јединице фигурирају. Стога би наслов и циљ овога рада требало разумети као трагање за правилима успостављања кореференцијалних веза међу синтаксичким јединицама.

---

* milivoj.alanovic@ff.uns.ac.rs

** Овај рад је настао у оквиру пројекта бр. 178004 под називом *Стандардни српски језик – синтаксичка, семантичка и прагматичка исцртавања*, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

С обзиром на то да тема о којој је реч није нова, у раду се нећемо детаљније освртати на појмовно и уопште типолошко ситуирање кореференцијалности, премда ће неки екскурси у том правцу бити неизбежни. Претходну ограду сматрамо посебно битном јер се пре неких двадесетак година појавила важна, и ваљана, студија В. Васић (ВАСИЋ 1998) у којој су дате основне контуре овог семантичког и синтаксичког поступка у језику, чија је једна од главних функција обезбеђивање текстуалне кохезије, као и адекватан распоред пажње унутар исказа (ВАСИЋ 1998: 79). У поменутом истраживању изведена је и веома успешна семантичка класификација кореференцијалних форми на социјативни, контрасоцијативни, ексцептивни, комитативни и супститутивни тип, пре свега, коагенса и кообјекта (ВАСИЋ 1998: 80, 83). Ово напомињемо јер ћемо се у наставку рада служити појмовно-терминолошком таксономијом коју је понудила В. Васић, а која се унеколико разликује од терминолошких решења уобичајених за друге лингвистичке традиције и школе.

А кад је већ реч о различитим лингвистичким традицијама, рећи после века интензивног развоја модерне лингвистике да неко питање није било предмет интересовања истраживача, у најмању руку, буди сумње у обавештеност аутора, мада само по себи не оспорава аутентичност научног приступа који се на одређену језичку појаву примењује. Тако и у нашем случају, нека од питања која у одељцима који следе намеравамо да размотримо нашла су се, барем успут, у истраживачком пољу претежно функционално-семантичких испитивања, у првом реду усмерених на значење и структуру комитативних конструкција, и то на грађи из структурно и генетски различитих породица језика – индоевропске, уралске, алтајске, дравидске, севернокавказке итд. (нпр. в. VAN VALIN 1993; АРХИПОВ 2005; 2008; КИТТИЛÄ и др. 2011 итд.). У поменутиим студијама, на пример, трагало се за везама и разликама између инструменталних, комитативних и социјативних израза (LEVIN, Rappaport Hovav 2005: 41; КИТТИЛÄ и др. 2011: 21; МОСИНА 2013: 128; GODDARD, Wierzbicka 2014: 14; АБРАМОВА и др. 2017: 169), те њиховим односом према значењу колективности (ДАНИЛОВА 2016: 94). Иако су многе опсервације засноване на примерима комитативних конструкција уз глаголе кретања и позиције у простору, од општејезичког су значаја наводи да, иако са истом улогом у ситуацији, односно са приближно једнаким степеном учешћа у радњи (GIVÓN 1993: 119; VAN VALIN 1993: 278; TRAWINSKI 2005: 376; ERELТ 2008: 98; CROFT 2012: 245; ЛЕБЕДЕВА 2017: 129), различито граматикализовани актанти ипак немају подједнак допринос ситуацији – један је иницијатор а други саучесник (ДАНИЛОВА 2016: 94). На овај начин је у реченици одговарајући граматички израз добила хијерархија семантичких улога (ЗАХРАИ 2008: 55), на којој почива оправданост разликовања примарних и секундарних конструкција (АРХИПОВ 2005: 8), већ према томе да ли конституи-

шу примарне или секундарне предикације (Erelt 2008: 98). Примарна конструкција, којом се на позицији граматичког субјекта означава први агенс, представља граматички и семантички оријентир, док она секундарна – њен сателит (Архипов 2005: 8; Мосина 2013: 128). Разликовање примарних и секундарних конструкција не темељи се само на различитом структурном рангу које имају већ и на схватању да се оним првима означава обавезни а оним другима необавезни или додатни учесник ситуације (Архипов 2005: 66; 2008: 22), којима је својствен заједнички наступ у ситуацији (Мосина 2013: 128; Лебедева 2017: 129), па се с разлогом и говори о колективном учеснику (Архипов 2005: 69; 2008: 22).

Како су до сада главне значењске везе унутар поља колективности и субпоља комитативности и социјативности расветљене, наш скроман прилог треба схватити као допуну или, у понеком детаљу, дорату главних принципа на којима синтаксичка кореференцијалност уопште почива. Зато ћемо у раду ићи трагом питања о томе како се у реченици материјализује синтаксичка кореференцијалност, мада су и у србистици, барем када је реч о ексцептивности, неки одговори већ понуђени (Ковачевић 1998: 211–213). Проблем материјалне или формалне природе јединица које стоје у кореференцијалном односу улази у круг питања чије разрешење даје увид у начине функционисања реченице, или прецизније, у различите видове веза између реченичних чланова. Наведено начело предвиђа да ће нам у фокусу бити граматички механизми који обезбеђују успостављање кореференцијалних релација унутар реченице, те ћемо се највише, мада не и искључиво, задржати на *осим*-структурама, које подједнако изражавају и комитативност и ексцептивност (тј. позитивну или негативну адитивност према Halliday 2014: 324), нпр. *Осим Биљане, на њослави је била и Мара; Осим Биљане, никога више нисам видео*. Разлог за овакво опредељење је једноставан – ове форме, уз оне супститутивне (*уместо* + генитив), омогућују укључивање синтаксичких кореферената свих зависних чланова реченице.¹

2. СИНТАКСИЧКА КОРЕФЕРЕНЦИЈАЛНОСТ

У СВЕТЛУ МЕЂУКОНСТИТУЕНТСКЕ ЗАВИСНОСТИ

Без обзира на то о ком језичком плану је реч, семантичком или синтаксичком, кореференцијалност функционише по принципу зависности, у једном случају садржаја, или пак значења, а у другом форме и функције. Иако оваква интерпретација асоцира на теоријско-методолошка начела примењена у депенденцијалној граматици, у овом случају под

¹ Следећи начела депенденцијалне граматике, под зависним члановима у реченици сматрамо све њене јединице осим финитног глагола, као јединог или пак главног конститутивног елемента предиката.

зависношћу мислимо на следећу правилност – форма А омогућује адекватну интерпретацију форме Б, односно интерпретација форме Б није могућа без форме А. Као што се види, зависност овде није израз структурног већ функционално-семантичког односа. Нпр.:

(1) Биљана₁ је допутовала али је₁ нисам видео.

(2) Осим Биљане₁, никога₁ више нисам видео.

У примеру (1) симболом /i/ обележили смо облике *Биљана* и *је*, док смо у примеру (2) то исто учинили симболом /i'/, којим смо означили предлошку конструкцију са именицом *Биљана* и одричну заменицу *никога*. Ови различити симболи, разуме се, треба да укажу на два појавна облика кореференцијалности.

У првом случају међу обележеним речима успостављена је семантичка (GIVÓN 2001: 227; Кронгауз 2001: 261), а у другом синтаксичка кореференцијалност (ВАСИЋ 1998: 79), где само она прва почива на идентичности референата (FAUCONNIER 1974: 7). Дакле, без обзира на форму и функцију, облици *Биљана* и *је* у (1) идентификују исти појам, на шта и идентичност рода и броја недвосмислено упућује, при чему заменички облик *је*, сасвим очекивано, преузима ова селекциона обележја и значењски садржај од именице *Биљана*.

У примеру (2) зависност између облика *осим Биљане* и *никога* није успостављена на основу преузимања, или деобе, морфолошких обележја рода и броја те садржаја, с обзиром на то да не означавају исте појмове, тј. референте наше изванјезичке стварности. Међутим, овим појмовима је нешто друго заједничко, а то је истоветна улога у радњи, тако да се као главни регулациони фактор намеће одговарајућа реченична (и ситуациона) функција, будући експонент одређенога значења, те су у том смислу примеру (2) слични и примери (3) и (4):

(3) Осим Биљане₁, на прослави је била и Ана₁.

(4) Осим у петак₁, видели смо се и у суботу₁.

Ако имамо у виду овај синтаксички механизам, исправно читање односа у примерима (2), (3) и (4), с обзиром на принцип зависности или условљености значења, изгледа овако: *осим*-форме стичу свој функционално-значењски профил на основу функционално-значењског профила неког од реченичних чланова – објекта у (2), субјекта у (3) или адвербијала у (4). Дакле, *осим*-структуре подлежу различитој интерпретацији јер за свој примарни, или циљни, синтаксички домен имају практично све зависне функције у реченици. Тако, уколико је примарни синтаксички домен *осим*-структуре субјекат, реч је о косубјекту (3), уколико је то објекат, говоримо о кообјекту (2), а уколико је реч о адвербијалу, у питању је коадвербијал (4). Но, проблем примарног син-

таксичког домена и његовог кореферента ипак захтева додатни коментар, а нарочито начин на који се ова веза успоставља.

Примарним синтаксичким доменом (или оријентиром [в. Архипов 2005: 8]) сматрамо зависни реченични члан са којим је његов одговарајући синтаксички кореферент (или сателит [в. Архипов 2005: 8]), у последњим примерима *осим*-структура, у кореференцијалном односу, испољеном у виду функционално-семантичке зависности. Функционално-семантичка зависност подразумева идентичност улога и пропозиционих функција оба носиоца референције, по моделу ‘како А_{оријентир} тако и Б_{сателит}’. Тако је, у неку руку, косубјекат други субјекат, кообјекат други објекат а коадвербијал други адвербијал – али тек у репризираној предикацији (ВАСИЋ 1998: 79). Управо реприза управног глагола, и одговарајуће предикације, омогућује укључивање још једног пресупонираног пропозиционог садржаја у којем своје адекватно место налазе косубјекат, кообјекат и коадвербијал, и то такође као пропозициони субјекат, објекат или адвербијал. Нпр.:

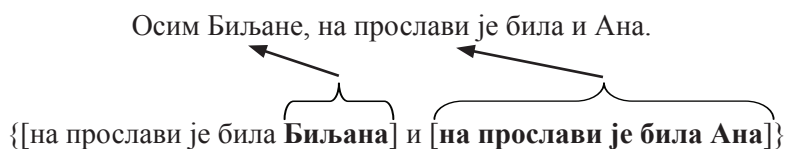
(5) Осим Биљане_i [← на прослави је била Биљана_i], на прослави је била и Ана.

(6) Осим Биљане_i [← видео сам Биљану_i], никога више нисам видео.

(7) Осим у петак_i [← видели смо се у петак_i], видели смо се и у суботу.

Скица 1 показује да из пресупониране, и реконструисане, пропозиције свој лексичко-граматички израз у реченици проналази само један диференцијални елемент – и то, у конкретном примеру, синтаксички кореферент граматичког субјекта.

Скица 1.

Дакле, косубјекат није други граматички субјекат већ синтаксички кореферент граматичког субјекта, захваљујући чему у реконструисаном пропозиционом садржају и бива размештен на позицију – субјекта. На исти начин функционишу и друге везе као језички изрази синтаксичке кореференцијалности. С друге стране, иако је латентно присуство пресупониране пропозиције материјализовано и на синтаксичком плану, овакав приступ је оправдан и семантички јер се непосредно указује на постојање више различитих циклуса исте радње. Тако, једна могућа интерпретација примера *Осим јагода, једе и банане* подразумева, између осталог, да агенс некада једе јагоде а некада банане.

Захваљујући идентичној пропозиционој функцији, ‘видљивој’ тек након репризе предиката, и јединице које служе као примарни синтаксички домени и њихови синтаксички кореференти имају исту семантичку улогу, јер је прве оним другима – позајмљују или намећу. Управо је ово један од разлога због којих термин коагенс, који смо и сами користили (Алановић 2005: 186, 192), за овај тип синтагматских односа не сматрамо идеалним. Наиме, уколико се синтаксичка кореференцијалност успоставља са субјектом пасивне реченице, тада његов кореферент у реченици није други агенс већ други објекат радње (нпр. в. FALK 2001: 90; 2006: 3). Нпр.:

(8) Осим Мирка, ухапшен је и Славко.

Како у примеру (8) граматички субјекат као примарни синтаксички домен означава објекат радње, и Мирко и Славко су објекти хапшења, дакле пацијенси. Будући да синтаксичком кореференцијалношћу непосредно управљају формалнограматички а не семантички фактори, неоправдано је уводити термин копацијенс, што на сличан начин знатно ограничава употребу већ одомаћеног термина коагенс.

Специфични прагматички услови под којима се одвија комуникација одређују да *осим*-структуре не чине (минимални) део тематско-рематског оквира реченице, што је последица синтаксичког статуса, за који је главно да нису у питању непосредни, или барем примарни, комплементи управног глагола, што и те како има везе с тим да реченице овога типа настају интеграцијом две пропозиције. Ова својеврсна информативна ‘изоквиреност’, по правилу, регулисана је интонационо и, у писању, интерпункцијски – у виду паузе, односно запетом, или запетама, нпр. *И Славко је, осим Мирка, ухапшен*. Штавише, с обзиром на то да су синтаксички кореференти експоненти пресупониране пропозиције, то их на извештан начин чини засебним, секундарним или напоредним, тематско-рематским конфигурацијама, које су, будући да углавном чине старо или познато знање о ситуационом контексту, саставни део теме целог исказа. Међутим, не понашају се сви синтаксички кореференти једнако. Тако су социјативне и контрасоцијативне форме (које Халидеј дефинише као позитивне и негативне комитативне конструкције [HALLIDAY 2014: 314]) саставни део реме, тј. глаголске синтагме, с обзиром на то да се непосредно везују за управни глагол – као његове допуне или пак додаци, нпр.:

(9) Посвађао се са свима.

(10) Дошао је без своје пратиље.

Последњи став подржавају и примери у којима су у *осим*-структуре интегрисане социјативне или контрасоцијативне форме, при чему обратни сценарио граматички систем српског језика не дозвољава, нпр.:

(11) Осим са мајонезом, плескавицу једем и са кајмаком.

(12) Осим без новца, Марко је остао и без среће.

Утврђена правилност има значајних реперкусија и на могућност повезивања са примарним синтаксичким доменима. Тако, док се социјативне и контрасоцијативне форме повезују само са субјектом и директним објектом (AUSTIN и др. 2004: 264), таква ограничења не познају комитативне (тј. адитивне), ексцептивне и супститутивне форме, које се, истина са неједнаком учесталашћу, појављују као кореференти свих зависних реченичних чланова.

Уп.:² Нико ме неће да приђе и нико је није додирнуо **осим мене** [...] (П); **Осим до тада јединог Нишекспреса**, посао су добили и приватни превозници (П); [...] али „никада никога нису питали **осим мене**“ (П); Надам се да никоме **осим мени** ова подла комбинација није пала на памет (П); На сва општеприхваћена правила људи је Зајко пристао, **осим на једно** (П); **Осим у спортовима**, овде су се огледали и у уређењу паркова и монтажи радијатора (П); **Осим на Вождовцу**, ових дана гасификују се и три улице на Карабурми [...] (П); Радмановић ни догодине неће моћи да игра нигде **осим у Звезди** (П); **Осим са тремом**, такмичари су се борили и са грешкама у тестовима [...] (П); [...] са подгоричког до свих наведених градова, **осим до Париза**, цена повратне карте је испод 200 евра (П); И нечасно је очекивати да неко други, **уместо тебе**, води твоју борбу (П); Тада им је саопштено да ће новац, **уместо њима**, бити додељен апсолвентима, којих је мање (П); Али, **уместо њему**, он се усред представе окренуо госпођи Ефросинији [...] (МП); [...] али Џеси **уместо са животињама** радије другује са чашом (П); Као рођени ирски изрод, **уместо на виски и пиво домаћег порекла**, навукао се на амфетамине (П); Колико ће она утицати на одлуке Американаца да **уместо на Иберијско полуострво** оду негде другде, видеће се ускоро (П); Стотине богаташа широм света **уместо у ковчезима или урнама**, чувају се у специјалним фрижидерима (П); Она још постоји, али се њен новац, **уместо у сефовима и корисним пројектима**, налази негде другде (П).

На основу свега досад реченога, видимо да се социјативне и контрасоцијативне форме супротстављају свим другима, између осталог и зато што, уз значење оствареног или неоствареног заједништва, и једне и друге показују значајну значењску хетерогеност. Управо

² Примери су преузети током новембра и децембра 2018. године са странице www.korpus.matf.bg.ac.rs, а извори су: БП – Борислав Пекић, *Беснило*; МП – Милорад Павић, *Хазарски речник*; П – *Полијика*; ПКД – *Полијикин културни додајак*; РТС – *Радио-телефизија Србије*.

зато, социјативне и контрасоцијативне форме постају синтаксички кореференти субјекта или директног објекта тек након усаглашавања категоријалних обележја референата, нпр. човек /+/: *Ойишао је са Аном* и *Ойишао је са раном у срцу*; *Ойишао је без Ане* и *Ойишао је без ручка*. Међутим, постоји још једна семантичка околност која нарочито издваја социјативне форме, а то је појава да се, тамо где је хијерархија међу референтима комуникаторима прозирна, њима означава доминантни члан какве заједнице, нпр. *Ана живи са родитељима* и *Моји родитељи живе са мном*.

3. МЕХАНИЗМИ ИДЕНТИФИКАЦИЈЕ ПРИМАРНОГ СИНТАКСИЧКОГ ДОМЕНА

Примери (11) и (12) из претходног одељка илуструју правило по којем је у српском језику могућа неутрализација рекције предлога, и то, на пример, кад год је прилошка синтагма саставни део предлошке конструкције, нпр. *са много њих*, *ћред много ћрисућиних* итд. Следећи исти језички принцип, једна предлошка конструкција постаје део друге, при чему форма номинала не зависи, наравно, од оба предлога већ од оног најближег, непосредног регенса, нпр. *до ћред кућу* и сл. Тако долазимо до налаза да управни предлог, у нашем случају *осим*, није променио облик или пак изгубио способност рекције, иако се њени ефекти не одражавају на формална обележја депенденса – јер је реч о прилогу или прилошкој конструкцији, нпр. *осим сућра* или *осим у ћейћак*.³

Ова језичка правилност омогућује решавање једног другог питања, а то је утврђивање механизма којим се идентификује примарни или циљни синтаксички домен у реченици, за шта су нам од велике помоћи управо формална обележја синтаксичког кореферента.

У примерима типа

- (13) Осим Марије, дошла је и Биљана.
- (14) Осим Биљане, видела је и Ану.
- (15) Осим на њу, мислим стално и на тебе.
- (16) Осим мени, ово се свиђа и другима у одељењу.
- (17) Осим јуче, Ана је имала испите и у недељу.

осим-структуре су синтаксички кореференти граматичког субјекта (13), директног објекта (14), индиректног објекта (15), логичког субјекта (16) и адвербијала (17), при чему се обличка, или падежна, обележја циљног синтаксичког домена и његовог кореферента у неким случајевима поклапају, а у другима не. Тако су синтаксички кореференти граматич-

³ Тако, на пример, у једном случају локативна конструкција с предлогом у добија одговарајући морфолошки израз, а у другом не добија, попут у *много случајева* и у *многим случајевима*.

чког субјекта и директног објекта у генитиву, док кореференти логичког субјекта и индиректног објекта не прате ову законитост, што је пак сасвим очекивано код коадвербијала, с обзиром на то да су адвербијали формално неспецифичне јединице (AGEL 2000: 180). Управо се на примерима морфологизираних, с једне стране, и неутралисаних рекције предлога *осим*, с друге, најбоље очитују механизми којима је синтаксичка кореференцијалност у реченици материјализована, и који се у бити свде на три различита типа условљености – структурну, формалну и значењску.

3.1. Генитивни рекцијски модел предлога *осим*, типичан за примере (13) и (14), морфологизиран је у свим приликама када је циљни синтаксички домен једна од две структурне позиције у реченици, а то су субјекат и директни објекат. С обзиром на то да су номинатив субјекта и акузатив директног објекта структурни падежи (BLAKE 1994: 60), јер су, између осталог, једини укључени у трансформацију актив–пасив, барем у српском језику, то аутоматски подразумева да формална идентичност примарног синтаксичког домена и његовог кореферента у овом случају није нужна, мада и за ово постоје спорадичне потврде, нпр. *Осим њу, иишао је и Марка* (в. КОВАЧЕВИЋ 1998: 211).

Уп.: Само их је он, **осим нас**, верујем, могао чути (П); [...] пошто је финансијска криза **осим нас**, већ навикнутих, заљуљала и најбогатији део планете (П); Чува ме Гривча, пас који није имао никога **осим нас** (П); **Осим нас**, из Европе су позвана само још два пројекта (П).

Није, међутим, тешко уочити да се у неким примерима укључују интензификатори, попут партикула *и*, *само* или *још*, којима се непосредно идентификује примарни синтаксички домен – фокализацијом субјекта или директног објекта (Алановић 2007: 456). Међутим, присуство интензификатора неопходно је када у реченици међу синтаксичким доменима постоји конкуренција – реализовани су и субјекат и директни објекат.

(18) Осим Биљане, и Бојан је видео Марка.

(19) Осим Биљане, Бојан је видео (само још/још) и Марка.

Осим тога, док је изостанак лексикализације граматичког субјекта поуздан знак да овај члан није примарни синтаксички домен, нпр. *Осим Ане, видео сам још Биљану*, дотле ову дилему евентуално отклања постојање само једне јединице са којом је могуће успоставити синтаксичку кореференцијалност.

(20) Осим Биљане, навраћала је и Мара.

Уп.: **Осим нас две**, у школи су били и лекари, правници, социолози, психолози [...] (П); Да ли је још неко, **осим тебе и твоје девојке**, тада приведен на саслушање? (П); **Осим ње**, и многи други извођачи популарисали

су своје стваралаштво [...] (П); **Осим ње**, гошћа Битефа описује и „Прашку групу“ која је руски репертоар представљала широм Европе [...] (П); **Осим њега**, исто звање су добили и бивши председник СРЈ Зоран Лилић и генерал Небојша Павковић [...] (П).

Вредни помена су свакако и ексцептивни примери где примарни синтаксички домен заузимају одричне, опште и друге квантификативне именичке и придевске заменице (Ковачевић 1998: 206; Алановић 2012: 160), при чему је приметан њихов, релативно чест, контактни положај са одговарајућим кореферентом (нпр. *нико осим...* и сл.).

Уп.: [...] нико **осим нас самих** неће решити наше проблеме (П); **Осим нас** нико није веровао да можемо да победимо (П); То нико није могао да уради **осим њега** (П); **Осим њега** немамо некога ко одскаче [...] (П); Да је било који други играч **осим њега** направио несвакидашњи подвиг у финалу СП у Индијанаполису, то би се сматрало чудом (П); [...] али да су луди сви **осим њега** (БП); Ми немамо други савез **осим овога** (П); [...] све су **осим мене** звали на саслушање [...] (П).

3.2. Други језички механизам примењује се у случајевима када се кореферентна форма односи на синтаксичке јединице које се не изражавају тзв. структурним падежима – логички субјекат и индиректни објекат. Тада се синтаксичка кореференцијалност успоставља тако што се понављају формална обележја одговарајућег реченичног члана, нпр.:

- (21) Осим њој, ни мени се ово не допада.
- (22) Осим Марку, књигу сам поклонио и Биљани.
- (23) Осим на њу, стално мислим и на тебе.
- (24) Осим о љубави, размишљам и о послу.

Уп.: [...] како то да никоме, **осим нама**, не смета што нису објављене плате менаџмента у Нафтној индустрији Србије [...] (П); **Осим њима**, држава мора помоћи Ромима и осталим социјално угроженим категоријама становништва [...] (П); [...] он нема мандат своје владе да разговара о било чему другом **осим о статусу** (П); [...] јер они остају тајни за све **осим за особе под надзором** [...] (П); Новац се издвајао за све друго **осим за одржавање** (П); Овде су **осим за аранжмане са страним агенцијама**, заинтересовани и за контакте са туристичким компанијама [...] (П).

Као што видимо, *осим*-структура интегрише именски израз или предлошку конструкцију која је облички идентична реченичном члану који служи као примарни синтаксички домен. О ефикасности овог језичког поступка говори податак да, за разлику од граматичког субјекта и директног објекта, остале синтаксичке јединице у реченици показују мању или већу варијантност у погледу својих формалних обележја. Дакле, како логички субјекат и индиректни објекат немају један специфичан образац граматикализације, њихов синтаксички кореферент нужно

позајмљује своја формална обележја. Ово позајмљивање или преузимање обележја спроводи се на рачун неутрализације предлошке рекције. Ако пак имамо на уму да је у језицима аналитичког типа управо предлог сигнал одређеног падежног, тј. синтаксичко-семантичког односа, онда је сасвим логично да и у *осим*-структури постоји адекватна подела улога – предлог *осим*, на пример, регулише значење комитативности (адитивности) или ексцептивности, а форма именског израза или предлошке конструкције у њеном саставу непосредно упућује на примарни синтаксички домен.

3.2.1. Иако се ексцептивност и комитативност радњи изражавају зависним клаузама, што је потпуно разумљиво јер се једино тако обезбеђује морфосинтаксичка еквиваленција међу предикатима, тј. глаголима, нпр. *Осим шћо сћудира, он и ради* и *Осим шћо сћудира, не ради више нишћа*, има спорадичних примера да *осим*-структура ступа у кореференцијалну везу и са именским делом предиката, нпр. *Осим брз, он је и снажан*.

Уп.: [...] па ипак, свих ових година, тако јединствен, тако свој, тако наш, тако ничији **осим Андрићев** (ПКД).

Мада веома редак, последњи пример макар и посредно доказује да је и предикативна допуна копулативном глаголу реченични члан са којим је могуће успоставити кореференцијални однос, и то понављањем његових формалних обележја.

3.3. На сличан се начин синтаксичка кореференцијалност успоставља и са адвербијалима, при чему под сличношћу мислимо на неутрализацију рекције предлога *осим*. Овде пак свака даља сличност престаје јер су адвербијали формално неспецифичне јединице (ÅGEL 2000: 180), тако да се кореференцијалност између адвербијала и коадвербијала заснива на идентичности категоријалног значења а не падежне форме. Нпр.:

(25) Осим у петак, видели смо се и јуче.

(26) Осим тамо, био сам и на Хималајима.

(27) Осим због њега, дошао сам и из поштовања према њој.

Уп.: [...] а снимало се, **осим овде**, и у Белој Цркви, Београду, Риму, Барселони [...] (П); **Осим на такмичењима**, наши синови су свирали и у дечјем позоришту, геронтолошком центру [...] (П); Никад нисам ручао са породицом, **осим суботом и недељом** [...] (П); [...] оштећена није овлашћена за подношење жалбе из других разлога, **осим због одлуке о трошковима кривичног поступка** (РТС); **Осим због ниже цене**, земље у окружењу су заинтересоване за нашу пшеницу из још једног важног разлога [...] (П).

Адвербијале одликује прилошки а не падежни израз (Белић 1998 [1941]: 129, 157), тако да се кореференцијална веза успоставља пу-

тем уједначавања значењских обележја. Како је поткласификација адвербијала семантички мотивисана, нпр. (учити) *од јуџира*, (побећи) *од куће* и (презнојавати се) *од болова*, тако се и примарни синтаксички домен препознаје на основу значења које са њим дели одговарајући синтаксички кореферент. Зато се у *осим*-структуру несметано интегришу друге предлошке конструкције као и прилози различитог значења – просторног, временског, узрочног и др.

Осим у комитативним и ексцептивним, коадвербијали се могу реализовати и у супститутивним конструкцијама.

Уп.: [...] биће **уместо данас** одигран, највероватније, у недељу увече (П); **Уместо из фабрике у Чешкој**, аријел, најпознатији бренд ове компаније, у Хрватску сада стиже из Француске [...] (П).

4. ЗАКЉУЧАК

Премда се у први мах може учинити да разлика између семантичке и синтаксичке кореференцијалности није тако оштра, показало се да су у случају ове потоње управо синтаксички односи основно језичко средство за исказивање пропозиционих функција и одговарајућих семантичких улога.

Зато је и ово истраживање имало за циљ да се расветле синтагматски механизми језика којима се успоставља структурна, значењска и информативна хијерархизација чланова реченице.

Смисао хијерархизације реченичних чланова, видели смо, нема само за циљ да се структура реченице уреди, или преосмисли, већ да се омогући сажимање сложених садржаја, те регулише ситуациони значај појединих учесника.

Ипак, један од доприноса овога рада јесте и то да је, и на примерима синтаксичке кореференцијалности, могуће доказати исправност приступа по којем форма језичких јединица зависи од њихове структурне позиције (за граматички субјекат и директни објекат), лексикосемантичких обележја регенса (за логички субјекат, индиректни објекат и предикатив) или пак значења које изражавају (за адвербијале). Из истог разлога се и веза између примарног синтаксичког домена и његовог реченичног кореферента успоставља на основу структурне, формалне или значењске условљености или зависности.

Цитирана лиџераџура

АБРАМОВА, Анжелика Г., Елена Н. Григорјева, Татјана Ју. Гурјанова, Олимпијада В. Јаковлева. „Социативные и комитативные синтаксические элемен-

- ты в русском и английском языках“. *Вестник Чувашского университета* 2 (2017): стр. 169–176.
- АЛАНОВИЋ, Миливој. „Типологија и кореференцијалност агенса у српском, француском и немачком језику“. *Зборник Мајџице српске за филологију и лингвистичку* XLIII/1–2 (2005): стр. 151–232.
- АЛАНОВИЋ, Миливој. „Фокус пажње као регулатор синтаксичке кореференцијалности“. *Српски језик* 12/1–2 (2007): стр. 447–458.
- АЛАНОВИЋ, Миливој. „Принципи синтаксичке кореференцијалности осим-структура у српском језику“. *Научни састајанак у Вукове дане* 41/1 (2012): стр. 157–169.
- АРХИПОВ, Александр В. *Типология комитативных конструкций*. Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук. Москва: МГУ, 2005.
- АРХИПОВ, Александр В. „К типологии комитативных конструкций. Часть II. Полисемия комитативных конструкций“. *Вопросы языкознания* 3 (2008): стр. 22–50.
- БЕЛИЋ, Александар. *Опшња лингвистика* (прир. Милка Ивић). Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 1998 [1941].
- ВАСИЋ, Вера. „Синтаксичка кореференцијалност“. *Јужнословенски филолог* LIV (1998): стр. 79–86.
- ДАНИЛОВА, Надежда И. „Глаголы со значением совместного действия в якутском языке“. *Гуманитарные и социальные науки* 5 (2016): стр. 90–100.
- ЗАХРАИ, Хасан С. „При и под – к вопросу о комитативных значениях русских падежей“. *Вестник удмуртского университета. Серия «История и филология»* Вып. 3 (2008): стр. 55–62.
- КОВАЧЕВИЋ, Милош. *Синтакса сложене реченице у српском језику*. Београд – Србиње: Рашка школа – Српско културно и просвјетно друштво *Просвјета*, 1998.
- КРОНГАУЗ, Максим А. *Семантика*. Москва: РГГУ, 2001.
- ЛЕБЕДЕВА, Виктория В. „Морфологические средства выражения совместности действия в якутском языке“. *Филологические науки. Вопросы теории и практики* 11 (2017): стр. 129–132.
- МОСИНА, Наталья М. „Способы выражения комитатива как одного из глубинных падежей субъекта (на материале эрзянского языка)“. *Гуманитарные науки и образование* 4 (2013): стр. 127–131.
- ÄGEL, Vilmos. *Valenztheorie*. Tübingen: Gunter Narr Verlag, 2000.
- AUSTIN, Jennifer R., Stefan Engelberg, Gisa Rauh (Eds.). *Adverbials: The Interplay between Meaning, Context, and Syntactic Structure*. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2004.
- BLAKE, Betty J. *Case*. Cambridge: CUP, 1994.
- CROFT, William. *Verbs: Aspect and Causal Structure*. New York: Oxford University Press, 2012.
- ERELT, Mati. “Concerning the Relationship of the Comitative Construction to the Coordinating Construction in Estonian“. *Linguistica Uralica* XXIV/2 (2008): 97–107.

- FALK, Yehuda N. *Lexical-Functional Grammar: An Introduction to parallel constraint-based Syntax*. Stanford: CSLI Publications, 2001.
- FALK, Yehuda N. *Subjects and Universal Grammar. An Explanatory Theory*. Cambridge: CUP, 2006.
- FAUCONNIER, Gilles. *La coréférence: syntaxe ou sémantique?* Paris: Éditions du Seuil, 1974.
- GIVÓN, Talmy. *English Grammar: A Function-Based Introduction. Vol. I*. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 1993.
- GIVÓN, Talmy. *Syntax. Vol. II*. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2001.
- GODDARD, Cliff C., Anna A. Wierzbicka. *Words and Meanings. Lexical Semantics across Domains, Languages, and Cultures*. New York: Oxford University Press, 2014.
- HALLIDAY, Michael Alexander K. (Revised by Christian M. I. M. Matthiessen). *Halliday's Introduction to Functional Grammar*. London – New York: Routledge, 2014.
- KITILÄ, Seppo, Katja Västi, Jussi Ylikoski (eds.). *Introduction to case, animacy and semantic roles*. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2011.
- LEVIN, Beth, Malka Rappaport Hovav. *Argument Realization*. Cambridge: CUP, 2005.
- TRAWINSKI, Beata. "Plural Comitative Construction in Polish". In: *Proceedings of the 12th International Conference on Head-Driven Phrase Structure Grammar* (ed. Stefan Muller). Department of Informatics, University of Lisbon. Stanford: CSLI Publications, 2005: pp. 375–395.
- VAN VALIN, Robert (ed.). *Advances in Role and Reference Grammar*. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 1993.

Миливой Б. Аланович

ГРАММАТИКА СИНТАКСИЧЕСКОЙ КОРЕФЕРЕНТНОСТИ

Резюме

Поскольку понятия семантической и синтаксической кореферентностей в понятийно-терминологическом и теоретическом смысле давно известны лингвистической общественности, автор работы считает уместным и целесообразным указать на способы выражения последнего упомянутого типа связи между грамматическими единицами в предложении. В настоящей статье обращается внимание на имманентно присущие языку механизмы, непосредственно указывающие на то, что две формы, причем не обязательно различные, имеют одно и то же значение, соответственно играют одну и ту же роль, за которую непосредственно отвечает одна и та же пропозициональная, реализуемая ими функция.

Хотя, на первый взгляд, может показаться, что различие между семантической и синтаксической кореферентностями не столь существенно, выявлено, что в последнем случае основными языковыми средствами выражения пропозици-

ональных функций и соответствующих семантических ролей являются именно синтаксические отношения. Поэтому цель данного исследования – освещение синтагматических механизмов языка, с помощью которых проводится структурная, содержательная и информативная иерархизация членов предложения. Цель такой иерархизации состоит не столько в том, чтобы упорядочить или переосмыслить структуру предложения, сколько в том, чтобы обеспечить объединение сложного содержания, с одной стороны, и урегулировать ситуационную значимость отдельных участников, с другой.

Ключевые слова: сербский язык, синтаксис, семантика, кореферентность

Milivoj B. Alanović

THE GRAMMAR OF SYNTACTIC COREFERENCE

S u m m a r y

Since the notions of semantic and syntactic coreference, in the conceptual, terminological and theoretical sense, have long been known to the linguistic public, we consider it appropriate and worthwhile to point out the ways in which this type of connection between the grammatical units in the sentence is materialized. We especially wanted to draw attention to the inherent mechanisms of language which directly signal that the two forms, not necessarily different, are connected with the same meaning, and related to the same semantic role, for which it is directly responsible – the same propositional function they have.

Although it may seem that the difference between semantic and syntactic coreference is not so significant, it has been revealed that in the latter case, the syntactic relations are the main language means of expressing propositional functions and corresponding semantic roles. Therefore, the purpose of this study is to highlight the syntagmatic mechanisms of language, with the help of which the structural, informative and informative hierarchy of the sentence members is carried out. The purpose of such hierarchization is not so much to streamline or rethink the structure of the sentence, but rather to ensure the integration of complex content on the one hand, and settle the situational significance of individual participants on the other hand.

Keywords: Serbian language, syntax, semantics, coreference